

Caroline Gustavsson

Ska barnets plats vara i centrum av Svenska kyrkans gudstjänst?

Caroline Gustavsson lyfter i följande artikel ett pedagogiskt perspektiv på frågan om barnets plats i Svenska kyrkans gudstjänst.

Sedan en tid är jag som forskare knuten till två olika projekt som båda har sin plats i Svenska kyrkan. Genom projektet *Delaktighet i praktiken* följer jag under två år Asarums pastorat och deras arbete med söndagens gudstjänst. Projektet *Undervisning och lärande* äger rum i Västerås pastorat där jag under knappt ett år följer arbetet för att skriva fram dokumentet *Pastoral för undervisning*. I fokus för följande artikel står en fråga som båda projekten, och det oberoende av varandra, har aktualiserat, nämligen frågan om barnets plats i söndagens gudstjänst i Svenska kyrkan.

I Kyrkoordningen (KO) beskrivs barnet inta en särställning i kyrkan. I flera kyrkliga sammanhang anförs också evangelietexternas beskrivningar av Jesus inbjudan till barnen som ett argument för det utrymme man i kyrkan, och i Jesu efterföljd, vill ge såväl barnen i sig som barnet inom var och en (Bibel 2000, se t.ex. Mark 10:13). I Svenska kyrkan har en förväntan om en barnkonsekvensanalys också inneburit ett idag mer formaliserat krav på bedömning och redovisning av ”vad som är barnets bästa i ett visst tidsbundet sammanhang” (Svenska kyrkan 2018). Trots denna i formell mening tydligt framskrivna förväntan om att ge barnet en plats på lika villkor som den vuxne, så tycks just detta vara en utmaning.

Syftet med följande artikel är att lyfta ett pedagogiskt perspektiv på frågan om barnets plats i Svenska kyrkans gudstjänst.

Artikeln börjar med en belysning

och en utmaning av den ofta uttryckta ambitionen att ställa barnet i centrum genom några exempel på hur denna ambition kan leda till sin motsats. Jag presenterar därefter Janusz Korczak, en man vars tankar jag bedömer vara av betydelse, för att inspirera den fortsatta reflektionen kring barnets plats i Svenska kyrkans gudstjänst. Texten avslutas med en reflektion kring gudstjänsten som en plats för *olika* erfarenheter.

Barnet i centrum?

Genom pedagogikhistorien kan vi se hur synen på barnet förändrats. Pedagoger har under århundraden tvistat om huruvida barnet har förmåga att själv orientera sig i livet eller tvärt-

”Är barnet ett subjekt eller endast objekt för vuxnas handlande?”

om behöver såväl uppfostran som ledning. Är barnet ett subjekt eller endast objekt för vuxnas handlande?

Rousseau (1712-1778) menade som exempel att barnet utan pedagogens ingripande bör göra sina egna erfarenheter i mötet med naturen. Men Rousseaus pedagog var inte utan påverkan och styrde barnet till att göra de upptäckter som pedagogerna önskade. Jean Piaget (1896-1980) företrädde en syn på barnet som någon i vardande, någon som ska genomgå biologisk mognad på sin väg till vuxen. Han har menat att barnets bild av verkligheten beror av de biologiska förutsättningar som hjärnan ger, vilket ger vissa lagbundna stadier

av barnets tankeutveckling. Piagets tankar utmanades av bland andra Lev Vygotskij som menade att också den sociala miljön och språket spelar en stor roll för barnets kunskapsbildning och därför inte endast hjärnans biologiska förutsättningar och kapacitet. Maria Montessoris (1870-1952) menade att barnets utveckling ska ske i dess egen takt och utifrån barnets egna initiativ och John Dewey (1859-1952) tog fasta på barnets kompetens och behandlade barnet som subjekt och sa att barnet har en kraft att växa.

Svaret på frågan vilken plats barnet får i Svenska kyrkan är inte entydigt men får konsekvenser för hur man planerar, genomför och utvärderar såväl gudstjänst som undervisning, diakoni och mission. Bilden av barnet styr ”helt enkelt vad och hur vi kommunicerar” (Dalevi 2012, 43). En vanlig ambition idag och tycks det, oberoende av pedagogiskt eller teologiskt perspektiv, är att ställa ”barnet i centrum”.

Denna ambition finner i kyrkan troligtvis en grund i den förväntade barnkonsekvensanalysen men den bör, sett i ett pedagogiskt perspektiv, problematiseras. För vad betyder det att ställa barnet i centrum?

Margareta Aspán, verksam som lektor vid Stockholms universitet, menar att den ”barncentrerade” pedagogiken implicerar ett avstånds-tagande till barnet. Detta genom att vuxna, medvetet eller omedvetet, placerar sig utanför relationen och istället inträder i vuxenroller där man tillhandahåller uppgifter eller verksamheter *för*, men inte tillsammans *med*, barnen. Denna grundhållning gör att vuxna och barn särskiljs. De »

vuxna betraktas därmed vara de "civiliserade" vilka har sin motpol i barnen, de "ociviliserade": de vuxna som lärt sig socialitet och barnen som ännu inte har det (Aspán 2009, 211). Genom den strikta delningen barn-vuxna möter de två inte självklart varandras ståndpunkter, och därmed försvåras goda villkor för lärande av den andres perspektiv.

Ett exempel där barnet ställts i centrum på ett sätt som kan problematiseras är böckerna av Mark Levengood och Unni Lindell *Gamla tanter lägger inte ägg* och *Gud som haver barnen kär har du någon ull*. Böckerna består av citat som hämtats från samtal eller intervjuer med barn i olika åldrar. Böckerna bjuder många läsare skratt och igenkänning men de ger, skriver professor emeritus i pedagogik Sven Hartman, samtidigt "en sötaktig och jolmig eftersmak och ett växande inre obehag" (Hartman 2004, 370). Är det frågar sig Hartman "så här det ser ut när idyllisering möter förakt för svaghet?".

Vad som i en första analys framstår vara en ambition att sätta barnet i centrum i dessa böcker kan landa i sin motsats. Böckerna sätter inte självklart barns kompetens eller förmåga att ta tag i sina utvecklingsuppgifter i centrum utan det är "de dråpliga misstagen och de förhastade slutsatserna som står för underhållningen" (Hartman 2004, 370). Hartman går så långt att han talar om barnutnyttjande när barnens yttranden har lyfts ur sina sammanhang och görs komiska genom att formaspekten och inte innehållet i det barnen faktiskt säger är det som uppmärksammas.

Hartman lyfter också fram andra exempel från bland annat TV och skriver "Den kompakta anhopningen av berättelser som tar fasta på barns misstag och inte på det de ville ha sagt, gör att lyteskomiken och föraktet för svaghet skiner igenom och återspeglar min egen förtjusning" (Hartman 2004, 373).

I Västerås pastorat aktualiserar arbetet med undervisning och lärande självklart frågor kring barnets plats i Svenska kyrkan i allmänhet och guds-

tjänsten i synnerhet. Arbetet väcker frågor kring vad som avgör vad en människa kan bli, om man kan lära en människa att tro och vem barnet är i relation till den vuxne.

Exempel från en kyrklig praktik

I rollen som forskare konstaterar jag att frågor kring barnets plats ställs på sin spets när en *Pastoral för undervisning* skrivs fram. Vilken plats och betydelse har, som exempel, den verksamhet som tar plats under veckan ställt i relation till gudstjänsten och räknar man alls med att barnen vill

"En del av utmaningen tycks vara att utforma en gudstjänst för alla åldrar."

förberedas inför, och delta i, gudstjänsten?

I Asarums pastorat har man sedan hösten 2017 valt att arbeta med att ställa söndagens huvudgudstjänst i centrum av församlingens liv. I arbetet med att inbjuda fler till gudstjänst, med en önskan om att också inbjuda till delaktighet, så har det ganska snart visat sig att gudstjänstens form många gånger upplevs göra detta svårt. Då har frågor kring inte minst barnens plats blivit något av en utmaning. En del av utmaningen tycks vara att utforma en gudstjänst för alla åldrar utan att något upplevs gå förlorat i termer av exempelvis tystnad eller tid för en fördjupad reflektion i mötet med predikan.

I en tid där uppdelningen mellan barn och vuxna har beskrivits som en av de mest tydliga skiktningarna i högmässan, så tycks utmaningen att finna en plats för barnen inte vara en utmaning som vare sig Västerås eller Asarums pastorat är ensamma om att känna. En "klassisk gudstjänst" är, skriver Martin Modéus, "präglad av värdighet och mognad och där bereds barnen inte plats" (Modéus 2005, 229). Även om man inte delar Modéus beskrivning av en "klassisk

gudstjänst" så har han en poäng i att införandet av speciella barn och familjegudstjänster riskerar att förstärka detta förhållande och skapa alibi för att inte ta hänsyn till barnen i den "vanliga" gudstjänsten.

En situation som väcker frågor kring synen på barnet som objekt eller subjekt, är inbjudan till barnen att medverka i gudstjänsten genom exempelvis kören. En av de intervjuade i Asarum synliggör detta:

När vi har de gudstjänsterna, när det är så, att barnkören är där och det är mycket som ska hända, då är det

inte en gudstjänst för mig, då är det en uppvisning. [...] Det är klart att barnen ska få visa vad de har jobbat med och kören med, men det kanske vi kan göra vid ett annat tillfälle, för det blir lätt det där uppstyltade där inget får gå fel och allt ska vara rätt. [...] Det är stor skillnad om det är några barn som är med i förbönen eller predikan, då är det ju bara jättehärligt om vi gör det tillsammans. Då är det inte uppstyltat.

Den förmodade önskan om att sätta barnet i centrum, landar här i en upplevelse av att barnen är gäster istället för deltagare i den gemensamma gudstjänstens gestaltning.

Förväntan om att göra en barnkonsekvensanalys riskerar på ett motsvarande sätt att missa målet, när vuxna ska bedöma vilka konsekvenser som uppstår för barnet av de beslut som fattas. Barnen riskerar genom analysen att på ett motsvarande sätt bli objekt för vuxnas omtanke och inte subjekt i sina egna liv. I ett pedagogiskt perspektiv vill jag i det sammanhanget peka på en viktig åtskillnad mellan *barnperspektiv* och *barnens perspektiv*. Barnperspektivet uttrycker kulturella föreställningar om det som är bäst för barnet och barnet sätts i fokus för utformandet av den pedagogiska



verksamheten (Hautaniemi 2008, 6). Barnkonsekvensanalysen kan uppfattas ge exempel på det senare. Ett alternativt eller åtminstone komplementärt synsätt skulle vara att lyfta fram barnens perspektiv, vilket då skulle ge ett självklart utrymme för barns egna berättelser om sina liv och upplevelser.

Ett ytterligare och i detta sammanhang sista exempel på en missriktad ambition att ställa barnet i centrum är produktionen och användningen av barnbiblar exempel på. Den uttryckta ambitionen har i de fallen skapat alibi för den vuxne att välja bort den arbetsinsats som texttolkning kräver i mötet med barnen. Genom vuxnas förmodade svårighet att själva förstå texterna så förnekas därmed också barnen "tillfällen till såväl existentiell bearbetning som möjligheter till kritisk reflektion och textkritik" (Dalevi 2012, 39).

I de olika exemplen blir barnet ett objekt i relation till den vuxne och den uttryckta ambitionen att inkludera barnen leder istället till sin motsats. Som ett alternativ till denna särskiljande syn på barn och vuxna kan man istället välja att betrakta båda parter som människor, vilka möts i ett gemensamt intresse för "saken", för "frågan" eller vad vi kan betrakta som det aktuella "innehållet". Frågan blir i det sammanhang vad som utgör församlingens och gudstjänstens delade intressefokus, d.v.s. kring vad kan människor i olika åldrar samlas? Janusz Korczak betraktar jag i detta sammanhang vara en pedagog att inspireras av.

Janusz Korczak (1878-1942) var en polsk-judisk pedagog, barnläkare och författare och pionjär i det internationella arbetet för barnets rättigheter. Korczak menade att vi måste lära oss att erkänna barnen som varelser med egenvärde, som medmänniskor. Korczak förestod verksamheten vid två barnhem i Warszawa, ett för judiska barn och ett för kristna. 1942 fördes han tillsammans med 200 barn från det judiska gettot till förintelslägret i Treblinka. Han valde där att följa barnen in i Förintelsen, trots att han

för egen del erbjöds möjligheter att komma undan. Janusz Korczak brukar beskrivas som en av förgrundsgestalterna för det internationella reformarbete som idag knyts till FN:s konvention om barnets rätt. Korczak idylliserade aldrig samvaron med barnen men gav dem rätt att vara barn, han beskrivs ha varit godhjärtad men fullständigt osentimental.

Den bärande idén bakom hans pedagogik var att på olika sätt stimulera kommunikationen och det goda samtalet mellan den vuxne och barnet och mellan barnen i gruppen. Barnet har rätt till att man seriöst och rättvist behandlar deras problem. Denna tanke hos Korczak skilde sig från pedagogens tidigare framträdande roll och möjlighet att genom välvilja, goda eller dåliga humör, avgöra barnets plats.

*Ni säger, att det är svårt att
umgås med barn.*

Ni har rätt.

*För vi måste sänka oss till deras
nivå – säger ni.*

Ni har fel. ...

Det är inte det som tröttnar oss.

*Utan det, att vi tvingas klättra,
för att nå upp till
deras känslor.*

Sträcka på oss. Stå på tå.

För att inte sära dem.

Korczak menade att det typiska för barn inte är att de befinner sig på lägre utvecklingsstadier, utan att de saknar erfarenhet. Det är det som ger den vuxne ett särskilt ansvar för barn och gör det pedagogiska perspektivet så viktigt. Korczak krävde respekt för barnens strävan efter kunskap, för misslyckanden och svängningarna i växandets möda. Han krävde respekt för det som är just nu i barnets liv - inte för vad de en dag ska bli. Barnets främsta och oantastliga rättighet är rätten att uttrycka sina tankar och att aktivt delta i de bedömningar och domslut som gäller dem själva.

Gudstjänsten som en plats för olika erfarenheter

I ett kyrkligt sammanhang utmanas, vilket de tidigare exemplen kunnat visa, synen på barnet inte minst

i samtal om gudstjänst. Barn och familjegudstjänster, barnbiblar och barnkörens medverkan motiveras ofta med att barnet då ställs i centrum men det är uttalanden, som mot bakgrund av mitt tidigare förda resonemang, behöver utmanas. Korczak skriver "De idéer och principer vi bekänner oss till har bara så mycket värde som vi ger dem genom vårt personliga leverne".

De olika exemplen aktualiserar frågan hur söndagens gudstjänst kan delas i vår tid, d.v.s. hur kyrkan kan finna former som inbjuder alla till delaktighet och samtidigt följer den ordning som Svenska kyrkan valt som grund för sin liturgi.

Tidigare exempel och erfarenheter från arbete med gudstjänst visar att barnen ofta lämnat gudstjänstrummet när predikan ska hållas. Som religionspedagog menar jag att detta val i likhet med alla andra val inför, under och efter en gudstjänst uttrycker en kunskapsyn, en teologi och en syn på barnet. I enlighet med Korczak så är det typiska för barn inte att de befinner sig på lägre utvecklingsstadier, utan att de saknar erfarenhet. Med denna utgångspunkt skulle formen för predikan ha en större betydelse för barnets möjlighet att delta än barnets förväntade oförmåga att förstå innebörden i det som sägs. Mikael Mogren beskriver liturgin som "barnens språk", ett språk som vuxna kan lära sig men som "barnen fattar direkt" (Gustafsson 2016, 175).

Många ger i likhet med Mogren exempel på hur också predikan kan beröra människor i olika åldrar och med olika erfarenheter. Sett ur inte minst barnens perspektiv, är möjligheten till olika estetiska uttryck betydelsefull. Barn vill ofta vara med och göra saker och kyrkan måste inbjuda dem till delaktighet på lika villkor. Estetiska språk kräver inte verbalisering och är därför inte enbart av betydelse för barn utan istället en möjlig brygga mellan personer med olika språk oberoende av ålder. "I ett gemensamt ögonblick av skapande kan något helt nytt upplevas och upptäckas" (Aspán & Balldin 2017, 33). I detta samman-





hang är det som tar gestalt också innan och efter gudstjänsten av betydelse och den liturgi som inramar predikan.

Barnen kan, i likhet med idag många vuxna, behöva introduceras för vissa moment i gudstjänsten och den mer erfarnes ansvar är då att fråga sig hur gudstjänsten ser ut ur barnets perspektiv. En fråga som får sitt tydligaste svar av barnen själva. Att ge barnet en röst handlar därför inte endast om att låta barnet komma till tals utan också om att lyssna till innehållet i det barnet säger.

Barnens röster och en reell diskussion kring barnets plats i Svenska kyrkan kan på sikt få stor betydelse också för de generationer vuxna, som i likhet med barnen, saknar erfarenhet av Svenska kyrkan i allmänhet och guds-

tjänsten i synnerhet, och för vilka det idag framstår som en främmande såväl språklig som levd praktik.

CAROLINE GUSTAVSSON

Docent i religionspedagogik och lektor vid Stockholms universitet

Referenser

Aspán, Margareta, 2009. Delade meningar. Om värdepedagogiska invitationer för barns inflytande och igenkännande. Stockholm: Stockholms universitet.

Aspán, Margareta & Balldin, Jutta, 2017. FörUndran: Barns rätt och estetiska uttryck i utbildning. I: Aspán, Balldin, Engel & Röing Hellberg (red) Estetiska uttryck och barns rättigheter i utbildning. Malmö: Gleerups, 17-40, 29.

Bibel 2000. Stockholm: Verbum.

Hautaniemi, Bozena, 2008. Barns berättande som möjlighet till dialog och förändring. I: Birgitta Qvarsell (red.) Pedagogiken i kulturen. Uttolkningar och exempel. Stockholm: Pedagogiska institutionen.

Dalevi, Sören, 2012. Låt berättelsen leva! Om barnet och Bibeln. Stockholm: Verbum.

Gustafsson, Lars H, 2016. Barnets mänskliga rättigheter i kyrkan. Stockholm: Verbum.

Hartman, Sven, 2004. Mellan förakt och idyllisering – om barnhistorier, barnforskning och vårt behov av barnbilder. I: Agnieszka Bron & Anders Gustavsson (red) Pedagogik som vetenskap. Stockholm: Stockholms universitet.

Modéus, Martin 2005. Mänsklig gudstjänst. Om gudstjänsten som relation och rit. Stockholm: Verbum.

Svenska kyrkan 2018. Barnkonsekvensanalys. Online versionen nerladdad 20180421.

Besök gärna:
www.svenskkyrkotidning.se